

Een professor komt de collegezaal binnen. Hij kijkt rond. "Jij daar, op de 8e rij. Kun je me vertellen hoe je heet?", vraagt hij aan een student. "Mijn naam is Sandra", zegt een stem. De professor vraagt haar: "Verlaat alstublieft mijn collegezaal. Ik wil je niet in mijn college zien." Iedereen is stil. De studente is geïrriteerd, pakt langzaam haar spullen en staat op. "Sneller, alstublieft" wordt haar gevraagd. Ze durft niets te zeggen en verlaat de collegezaal. De professor blijft om zich heen kijken. De deelnemers schrikken. "Waarom zijn er wetten?" vraagt hij aan de groep. Allen zijn stil. Iedereen kijkt naar de anderen. "Waar zijn wetten voor?" vraagt hij opnieuw. "Sociale orde", klinkt uit een rij. Een leerling zegt: "Om iemands persoonlijke rechten te beschermen." Een ander zegt: "Zodat je op de staat kunt vertrouwen." De professor is niet tevreden. "Rechtvaardigheid" roept een student. De professor glimlacht. Ze heeft zijn aandacht. "Hartelijk dank. Heb ik me eerder oneerlijk gedragen tegenover je klasgenoot?" Iedereen knikt. "Dat heb ik inderdaad gedaan. Waarom heeft niemand geprotesteerd? Waarom probeerde niemand van jullie me tegen te houden? Waarom wilden jullie dit onrecht niet voorkomen?", vraagt hij. Niemand antwoordt. "Wat je net hebt geleerd zou je in 1000 uur colleges niet hebben begrepen als je het niet had beleefd. Je hebt niets gezegd, alleen omdat je er zelf niet door geraakt bent. Deze houding spreekt tegen u en tegen het leven. U denkt dat zolang het u niet aangaat, het u niets aangaat. Ik zeg u, als u vandaag niets zegt en geen gerechtigheid brengt, dan zult u op een dag ook onrecht ervaren en zal niemand voor u staan. Gerechtigheid leeft door ons allen heen. We moeten ervoor vechten. In het leven en op het werk leven we vaak naast elkaar in plaats van met elkaar. We troosten onszelf dat de problemen van anderen ons niet aangaan. We gaan naar huis en zijn blij dat we gespaard zijn gebleven. Maar het gaat ook om het opkomen voor anderen. Elke dag gebeurt er onrecht in het bedrijfsleven, in de sport of op de tram. Erop vertrouwen dat iemand het oplost is niet genoeg. Het is onze plicht om er voor anderen te zijn. Spreken voor anderen wanneer zij dat niet kunnen."

En ja. De professor had de weggestuurde student vooraf geïnformeerd.

Waarom ik u dit verhaal vertel laat zich raden. De uitslag van de verkiezingen hebben velen de schrik om het hart doen slaan. We werden wakker in een land dat we niet meer als het onze herkenden. Een land waar het bijbels gebod "heb lief de vreemdeling die is als jij" niet zondermeer opgeld doet. De morgen van de uitslagen stond ik voor een klas waarin ik in bange ogen keek. Een Nederlands-Marokkaans meisje vertelde met tranen in haar ogen dat ze stond te wachten op de bus naar school toen een man langsfietsde die haar toeriep: "Hé, de bus naar Schiphol gaat de andere kant op!" Hoe snel kan het gaan.

Het is advent. Tijd van verwachting. Over drie weken is het Kerstmis. Ik moet denken aan de proloog van een kerstpreek van Huub Oosterhuis. Ik heb hem wat geactualiseerd:

Verschrikkelijk is de wereld.
Geen Jezus zal Gaza redden.
En zijn God zwijgt zo diep in alle talen,
dat het voelt alsof hij niet bestaat,
nooit heeft bestaan, niet kan, niet wil –
wat is er met mijn brein
dat ik hem steeds weer denk.

Wat is er met mijn brein. Met ons brein. Wat doen wij hier? Wat verwachten wij, waar hopen wij op? Wat kunnen wij doen? Deze vragen spelen door mijn hoofd. Dag na dag.

Week na week, jaar na jaar spreken, zingen wij over die Ene, luisteren wij naar een Woord. Dromen wij van een visioen, van brood en recht en vrede. Maar het wil maar niet lukken met die droom van ons. Wat is dat? Waarom niet? Een mens is gemaakt voor het geluk. Er is geen mens die ongelukkig wil zijn. En toch maken mensen – maken wij – elkaar zo vaak ongelukkig. Waarom doen we dat? Wat is er met ons brein dat we elkaar niet louter gelukkig maken? De wereld is goed. De bergen en de dalen, de zeeën en rivieren, de bossen en de velden en alle beesten die er leven, ze zijn goed. Maar wij, mensen, op de top van de keten van voedsel en macht, wij herbergen, in de krochten van ons zijn, een ongerichtheid van onze wil die onszelf en anderen ongelukkig maakt. En we lijken ons daar niet van te kunnen bevrijden. Duizenden jaren van geschiedenis leren ons hoe ploertig, wraakzuchtig, zelfzuchtig en afgunstig wij kunnen zijn. Er zijn er die zeggen: zonder notie van kwaad, geen notie van goed. Het zou wat. Stel je voor, een wereld met louter goed en gelukkige mensen!

Misschien denkt u: iets blijmoediger mag wel, Bart-Jan. En misschien hebt u gelijk, maar ik kan mij niet onttrekken aan een gevoel van hopeloosheid over wat er in de wereld, in ons land gebeurt. Soms zou ik het liefste in een mandje achter de kachel willen kruipen en slapen, niet denken. Slapen totdat de metaforische zon weer is gaan schijnen en de hele wereld baadt in licht. Is er nog hoop, een woord dat redt?

In de advent wordt traditioneel veel uit het boek Jesaja gelezen. In het leesrooster van zowel de Katholieke Kerk als de Kerken van de Reformatie, brengt Jesaja ons naar Kerstmis en ook met Kerstmis zelf klinken de woorden van deze profeet. In Jesaja zijn veel teksten te vinden die binnen het Christendom zijn gelezen als verwijzing naar Jezus. Maar dat is een misvatting. Wel zou je kunnen zeggen dat Jesaja de profeet van de hoop, van een nieuw begin is. Het boek Jesaja is niet als één geheel geschreven. Het is ontstaan in drie fasen. Onze tekst van vandaag hoort tot de zogenaamde Deutero-Jesaja, ontstaan rond het einde van de Babylonische ballingschap. En dat is niet de tijd waarin de profeet Jesaja leefde, maar een slordige tweehonderd jaar later.

Dauwt hemelen van omhoog en, wolken, regent de gerechte hoorden wij zojuist. Het is een slotrefrein van een passage uit Jesaja waar het maar weer eens duidelijk gesteld wordt: geen andere om achteraan te lopen dan die Ene, die met die naam. De God van het 'er zijn.' Die God die door heel de Hebreeuwse bijbel staat voor bevrijding, nieuw perspectief, nieuw begin, vrede en een nieuwe wereld.

Jesaja componeert een lofzang op Koresj, ons beter bekend als Cyrus, de heerser van Perzië, die de Babyloniërs verslagen heeft, hun gebied heeft ingenomen, en vervolgens de Israëlieten bevrijd heeft uit hun ballingschap. Ze mochten terugkeren naar Jeruzalem. Nu nog ziet de geschiedschrijving Cyrus als één van de meest verlichte heersers van de oudheid. Hij exporteerde met zijn veroveringen een tolerantie ten opzichte van andere culturen en godsdiensten die in die tijd, maar ook daarvoor en daarna, ongebruikelijk was. De Israëlieten mochten terug naar hun land en terug naar hun godsdienstige gewoonte. Het is dus begrijpelijk als de auteur van Deutero-Jesaja hem de titel van gezalfde, Messias, toebedeelt, maar wel opvallend omdat die titel exclusief gebruikt werd voor de koningen van Israël. In de Hebreeuwse bijbel is het exclusief de titel van de heersende koning en niet die van de ideale gezalfde die we kennen uit het Messianisme. Over dat Messianisme: verschillende grote godsdiensten hebben elk hun eigen Messianisme. Zo is de Christus de Messias van het christendom, de Mahdi die van de islam, de Maitreya die van het boeddhisme, de Kalkin die van het hindoeïsme en de Saoshyant die van het Zoroastrisme. En deze laatste was de godsdienst van Cyrus. Een dualistische godsdienst waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen een god van het goed en een god van het kwaad. Het is in deze context dat we het zevende vers van de tekst van vandaag moeten duiden: "ik ben de Ene en anders geen. De formeerder van licht en de schepper van duister, de maker van vrede en de schepper van kwaad." Een sympathieke tegemoetkoming van Jesaja aan die dualiteit in de godsdienst van Cyrus, maar er mag toch geen twijfel bestaan over de uniciteit van de God van Israël als de tekst vervolgt: "ik, de Ene, ben de maker van dit alles!"

Pakte de verwachtingen die de Israëlieten hadden van nieuwe machthebber Cyrus goed uit, de geschiedenis leert dat veel leiders die met veel gejuich worden binnengehaald, nadat ze een tijdje hun incompetentie hebben kunnen exposeren, er met pek en veren weer worden uitgegooid. Dat gebeurt nu en het zal altijd blijven gebeuren. Er is dus hoop, maar tegelijkertijd werpt het ook de vraag op of die hoop gerechtvaardigd is. Is een wereld waar voedsel, recht en vrede is voor al wat leeft een haalbaar doel of een utopie? Met andere woorden: is wat wij hier zondag aan zondag komen doen een trainingskamp voor het goede dat komen moet of komen zal of bidden en zingen wij ons kortstondig weg uit de duisternis van de tijd? Of nog anders: is wat wij zingen iets dat misschien nooit altijd en overal waar wordt, maar wel hier en daar - soms even - wordt waargemaakt en dat we daarom dus bezingen als kans en opdracht.

Er zijn er die zeggen dat we gevangen zitten in een systeem. Een systeem dat ons precies genoeg geeft en belooft om haar niet omver te werpen. Een systeem gebaseerd op hedonistische principes van verlangen en verkrijgen, van hebzucht en gulzigheid. Waar een kleine minderheid veel, heel veel, en de grote minderheid weinig tot niets heeft. Niets om te hebben, niets om te verwachten, niets om op te hopen. Een systeem dat leert dat wie hebben het verdienen en dat wie niet hebben.....? Een systeem van slavernij voortkomend uit onze verslaving naar altijd maar meer. Bovendien een systeem dat ons bevestigt in het idee dat wij recht hebben op dit op dat, op wat al niet, maar in ieder geval wel dit stukje grond, dit huis, deze wijk, dit land. Mijn en dijn. Van ik wel en jij niet en liefst ik een beetje meer dan jij.

Is er een kans op bevrijding uit zo'n systeem, zo verslaafd als wij zijn? Is een uittocht uit Egypte wederom mogelijk? Durven we de vleespotten achter ons te laten en op weg te gaan? Hebben we de moed om te zeggen: genoeg is genoeg, nieuw begin, nu! Durven we de woestijn van onzekerheid en afzien in te gaan op weg naar een goed wijd land van recht en vrede?

“Aan de stromen van Babylon, daar zaten we neer, en we huilden wanneer wij dachten aan Sion” zingt de psalmist. Zijn wij ballingen die verlangen naar een nieuw huis? Ontheemden die overleven in een werkelijkheid die ons niet omhelst maar knecht? Het beeld van balling spreekt mij wel aan. We leven immers ons leven in een wereld die we om ons staande te houden moeten, maar liever niet willen omhelzen. We verlangen iets anders. Deze wereld anders. We kruipen hier bij elkaar om te schuilen tegen de kou buiten. Om te hopen op ander weer, een andere tijd. We dromen ervan, zingen erover, inspireren elkaar. Dat is toch wat wij hier zoeken. Leeftocht om ons staande te houden in het hier en nu, maar onvermoeibaar op weg naar een nieuwe betere werkelijkheid. Zo een als hoofdstuk na hoofdstuk, gloedvol beschreven staat, in het bevrijdingsvisioen dat Bijbel heet. Een werkelijkheid samengevat in een Naam: Ik zal Er Zijn voor jou en voor jou en voor jou zoals voor ieder menskind.

Tot slot nog eens de dichter:

Er zal nooit, nergens
een begin van redding zijn
als niet ten minste één mens zegt
'hier ben ik'
en ziende om zich heen
zoekt of er nóg een is, nog twee of drie
met vonken licht 'hier ben ik'
in hun ogen.

In diepe nacht – geen ster te zien
geen engelenzang te horen –
zullen zij gaan

om wat misschien nog kan,
te hopen valt, te redden is

één vluchtkind kantje boord
voorgoed geboren.

Kerstmis is twee- of driemaal
niet te tellen naamloos velen
die 'hier ben ik' zijn
en doen wat moet gedaan.